

Fd 43

DE HEDENDAAGSCHE STRIJD OM HET RECHT.

REDE

UITGESPROKEN DEN 28 JANUARI 1911,
TER GELEGENHEID VAN HET 150-JARIG
BESTAAN VAN HET GENOOTSCHAP
„PRO EXCOLENDO JURE PATRIO”
- TE GRONINGEN, -

DOOR Mr. S. VAN HOUTEN.

GEPROEDERS HOITSEMA. — 1911. — GRONINGEN.

BIBLIOTHEEK RU GRONINGEN

0470 0619

DE HEDENDAAGSCHE STRIJD OM HET RECHT.

Als onderwerp mijner rede heb ik gekozen den hedendaagschen strijd om het recht. Ik beweeg mij hierbij op het gebied, waarop ik met mijn beste krachten voor het doel van uw genootschap heb gestreden. Natuurlijk kan ik u dien strijd slechts uit de hoogte, als in vogelvlucht, schetsen, maar door mijn bekendheid met het terrein zal ik u de strategisch beslissende punten kunnen aanwijzen, welke de strijder voor het recht heeft te verdedigen of te veroveren. Dat mijn beschouwingen subjectief gekleurd zijn ligt in den aard der zaak. Volkomen objectief is niemand, hoe ernstig hij er naar streve, zuiver waar te zijn en bij een feestelijke gelegenheid als deze slechts een didactische beschrijving te geven. Wie naar zijn beste weten voor het recht strijdt kan en mag de verschilpunten niet wegdoezelen. En wie rechtsbederf wil weren kan de rechtsbedervers niet ontzien. Diens bedoelingen kunnen buiten aanmerking blijven. Als iemand als wetgever lijdt aan hetgeen ik als een hoofdgebrek beschouw, nl. neiging tot dwang ten goede, is hij gevaarlijker naarmate hij liefderijker is.

Ik heb natuurlijk ook niet de pretensie, den hier vergaderden iets nieuws te kunnen voordragen; ik ben tevreden als ik hun bekende dingen in duidelijker verband kan doen zien. Wat trouwens het hoofddoel der wetenschap is, die zich bezig houdt met de maatschappelijke verschijnselen, te midden waarvan wij allen leven en werken. Hetgeen ik inzonderheid in helder licht wensch te stellen is het onderscheid en het verband tusschen *rechtsvragen* en *machtsvragen* en de wijze, waarop beide in den hedendaagschen strijd om het recht zijn dooreengemengd. Vooral in dit opzicht is mijn leven mijn leerschool geweest.

Het leven der menschheid in zijn algemeenheid overziende nemen wij honderden bij honderden millioenen individuen waar, ontstaan uit en vervuld met wat de wijsgeeren *den wil om te leven* noemen, allen strijdende voor bestaan en genot en voor het meerendeel ook om macht en bevoorrechte stelling voor zich en den naasten kring, waarmede zij door afstamming of associatie zijn verbonden. Een periode van onbepaalden en ongekenden duur is voor die mensheid verlopen in een moeielijken en met afwisselend succes gevoerden dubbelen strijd; ten deele van alle grootere en kleinere menschengroepen tegen de natuur en haar destructieve invloeden, ten deele tusschen deze menschengroepen onderling. En niet alleen tusschen de stammen, volken en rassen werd gestreden om de gunstigste plaats op onze aarde, in elke kleinere of grootere groep openbaarde zich het in elk individu sluimerend uitzettingsvermogen in een streven tot onderwerping en dienstbaarmaking der omgeving. Naarmate dit in elke dier groepen aan een enkele, aan weinigen of ook aan niemand gelukte en bij den strijd verschillende machtsmiddelen in toepassing gebracht werden, verkregen die groepen een eigenaardige organisatie, waarvan wij het samenstel en de wording in het staatsrecht en de staatkundige geschiedenis samenvatten.

Elk der millioenen individuen heeft zijn eigen wordingsgeschiedenis. Het heeft ouders en voorouders *in infinitum*, die zich in den geschetsten algemeenen levensstrijd een meer of minder ruime plaats veroverden en hem die overdroegen. De menschheid kan diensvolgens vergeleken worden met een weefsel, waarin familiën en geslachten als draden van zeer ongelijke en afwisselende dikte op talloze wijzen dooreen geweven zijn. Elk individu was jarenlang volstrekt hulpeloos en nog meer jaren hulpbehoevend; het groeide op onder de zorg van verwanten of liefdadigen en ontving van hen wat zijn opvoeding heet, maar natuurlijk veelal slechts dressuur is. Juist door zijn hulpeloosheid en hulpbehoevendheid kreeg elk individu naast zijn aangeboren uitzettingsvermogen een hem door zijn omgeving met zacht of hard geweld ingehamerd beteugelingsvermogen daarvan. En

gelijke bewerking onderging ook elke menschengroep van andere menschengroepen, totdat zich uit den loop der geschiedenis de geographische *staten* ontwikkelden, in een soort evenwichtstoestand elk een deel van den aardbodem als grondgebied beheerende en de daar wonenden tot een volk vereenigde en bindende. Vooralsnog zijn die gezamenlijke staten niet in een grooter verband vereenigd. Zij liggen diensvolgens nog in open of latenten *bello omnium contra omnes* nevens en tegen elkander geperst door den collectief uitgeoefenden drang naar expansie der individuen, waaruit zij zijn samengesteld.

De potentiëele uitzetting van elk individu en elke groep wordt overal feitelijk verhinderd door den tegendruk der andere individuen en groepen. Wij vinden in elken gegeven historischen toestand de werkelijke machts-sferen van individuen en groepen beperkt binnen grenzen, die in elken afzonderlijken staat bij wetten zijn bepaald, door de overheid met de sterke hand worden gehandhaafd en bij geschil door rechters worden aangewezen, terwijl de Staten onderling grootendeels nog door werkelijke machtsontwikkeling en wederzijdsche vrees in een zekeren *statu quo* worden gehouden. *Deze grensbepaling der machts-sferen is het recht.*

Doch het recht enkel van zijn *buitenkant*. Het heeft ook zijn *binnenkant*. In elk individu en gevolgelijk ook in elke menschengroep zetelt behalve *den wil*, als het primaire, ook secundair *de rede*, een in den loop der tijden door de menschenrassen in verschillende mate verworven vermogen, dat den wil leidt, aanzet, intoomt gelijk de ruiters zijn paard. Elk mensch is voorts als gevolg van geboorte en opvoeding met zijn omgeving vereenigd door gevoelsbanden. De elementaire eenheid, het atoom der maatschappij is niet het individu, maar het gezin, de drieëenheid van vader, moeder en kind en dit gezin breidt zich bij voortgezette vruchtbare samenleving en in opvolgende generaties uit tot familie en stam. In kleineren en grooteren kring vervormen verwantschaps- en vriendschapsbanden den individueelen drang naar leven, genot en macht tot een collectieve zorg voor het gemeen belang. En redelijk overleg, gaandeweg tot wetenschap ontwikkeld, wijst

den weg om door samenwerking een voor allen gunstig resultaat in den aan allen gezamenlijk door het zelfbehoud opgelegden strijd tegenover de natuur te verkrijgen.

In elk individu en in elken kring ontstaat alzoo onder normale omstandigheden een *vrijwillige* intooming van den machtslust binnen grenzen, die de zorg voor de omgeving in kleineren en grooteren kring en het inzicht in het gemeen belang aanwijzen. Nevens en boven de *werkelijke* afbakening der machtssferen komt als ideaal de *wenschelijke* afbakening daarvan in aanmerking als een tweede hooger begrip van *recht*, als de zedelijke grond der machtstoekenning en als motief voor vrijwillige intooming van eigen machtsneigingen en voor eerbiediging van het voor anderen vrijgelaten gebied. De gunstigst denkbare rechtstoestand is die, waarin de door staatsdwang gehandhaafde afbakening der machtssferen met de door de betrokkenen als de wenschelijkste erkende samenvalt.

Voor rechtsphilosophische discussiën is het een groot nadeel, dat voor de twee zeer onderscheiden begrippen — *werkelijke* en *wenschelijke* afbakening der machtssferen — hetzelfde woord *recht* gebezigd wordt. En dit niet alleen, maar zelfs wanneer men de tegenstelling wil doen uitkomen gebruikt men het woord *recht* nu in den eenen dan in den anderen zin. Stelt men *recht* tegenover *wet*, dan is *recht* de *wenschelijke* afbakening tegenover *wet* als *werkelijke*; stelt men *recht* tegenover *billijkheid*, dan is *recht* daarentegen de *werkelijke* tegenover *billijkheid* als de *wenschelijke*. Kon men, als in natuurwetenschappen, technische benamingen naar verkiezing invoeren, dan zou men *constitutum* en *constituendum* kunnen aanraden. Door de promiscuïteit van het gebruik van het woord *recht* voor *constitutum* en *constituendum* beiden is ook de verhouding tusschen *recht* en *macht* zoo onnoodig duister geworden. In den eersten zin is *recht* met *macht* identiek; in den tweeden is het juist de *macht*, wier bestaan de wording van het *recht* verhindert en die dus langs legalen of illegalen weg moet worden opgeruimd. En niet minder verwarring scheidt het dubbele gebruik van het woord *recht* in

verband met het begrip *vrijheid*. Terwijl het recht als *constitutum* dikwijls vrijheidsoverend is, gaat het als *constituendum* regelmatig op meerdere vrijheid uit.

Na deze inleidende beschouwingen is duidelijk, dat de geheele geschiedenis, ook de geschiedenis van den dag, een worsteling is tusschen *constitutum* en *constituendum*, een strijd ter handhaving van bestaande erkende machtssferen eenerzijds en ter nieuwe grensbepaling anderzijds. Tevens dat boven elk afzonderlijk geschilpunt de hoofdvraag staat, hoe tusschen de strijdende partijen de beslissing gegeven wordt, m. a. w. *de organisatie der rechtsvorming*.

Op internationaal gebied lag dit laatste terrein tot voor korten tijd geheel braak en waren slechts ijdele wenschen geuit, om ook op dit gebied een orgaan voor rechtsvorming en rechtspraak in het leven te roepen. Eerst in de laatste jaren zijn hier resultaten verkregen door het tot stand komen, met 's-Gravenhage als zetelplaats, der eerste blijvende internationale organisatie voor arbitrale rechtspraak, welke tevens de kiem bevat voor verdere ontwikkeling. Ik behoef over dit onderwerp bij bespreking van den strijd om het recht ten onzent niet uit te weiden, daar in ons land op dit punt eenstemmigheid heerscht. Zelfs sterke aanhaling van internationale banden zal hier geen tegenstand ontmoeten, indien slechts de plaats, die in een volkenbond aan kleine staten wordt gegund, niet al te nauw uitgemeten wordt. Wat op dit gebied tot stand gebracht is, geschiedde onder den invloed van de *Union Interparlementaire*, de vereeniging van parlementsleden voor internationale arbitrage, en het is *de bonne augure*, zoowel dat voor haar *conseil* aan elke nationale groep de keuze van twee leden wordt opgedragen, als ook dat die *conseil* steeds een gunstigen invloed op haar besluiten heeft uitgeoefend en alle wilde en overijde uitingen heeft weten te verhoeden, waartoe voor enkele dagen samenkomende groote vergaderingen zoo licht worden medegesleept. Zeker heeft de Amerikaansche Senaat, waarin elke staat, groot of klein, twee leden benoemt, zijn prestige en invloed beter bewaard en is hij alzoo beter model voor een eventueelen internationalen Senaat, dan de Duitsche bondsraad, die

een afspiegeling is van de machtsverhoudingen der verbonden Staten en waarbij de kleinere blijkens de ervaring te kort komen.

In onzen bestuurskring is een strijdpunt van groot praktisch belang of er noodzakelijkheid bestaat voor het in het leven roepen van een van de Nederlandsche Staten-Generaal onafhankelijk orgaan van rechtsvorming voor onze Oost-Indische koloniën. Sedert de Indische comptabiliteitswet aan de uitsluitend door Nederland gekozen Tweede Kamer ook in Indische zaken overwicht gaf, heerscht over deze vraag een latente strijd. Eenerzijds staan velen, wier belangen hoofdzakelijk in Oost-Indie liggen en die zich doorgaans tevens voordoen als meer bijzonderlijk strijders voor het recht der inlandsche bevolkingen; anderzijds vindt men vooral hen, en tot dezen heb ik steeds behoord, die het onwaardeerbare voordeel erkennen, dat juist voor de Indische bevolkingen is voortgevloeid uit de bemoeiingen der Tweede Kamer. Het is een onvergankelijke verdienste dier Kamer, dat zij deze bevolkingen heeft verlost van den druk, dien heersch-, heb- en bemoeizucht van de Nederlandsche Regeering en de Indische ambtenaarswereld op haar uitoefenden. Het zonderling gevolg is zelfs, dat de Indische bevolking in haar algemeenheid beter tegen machtoverschrijding der autoriteiten gewaarborgd is, dan de Nederlandsche, wijl de meerderheid der Tweede Kamer veel toegeeflijker is tegenover een door haar gesteunden Minister, dan tegenover de hoofden van een Indisch Departement of den Gouverneur-Generaal zelf. Het Indische bestuur moet daarom nimmer aan de controle der Nederlandsche volksvertegenwoordiging worden onttrokken, die daarop trouwens het volste recht heeft, zoolang het ten slotte de Nederlandsche Staat is, die voor de handelingen van het Indisch Bestuur de verantwoordelijkheid draagt. Wel behooren in de onder ons beheer vereenigde Indische landen stedelijke en gewestelijke besturen te worden ingevoerd; overal waar geschikte elementen daarvoor voorhanden zijn gecontroleerd door vertegenwoordigers der bevolkingen, die er de belastingen voor opbrengen. Bij laatstgenoemde regeling kan ook de volksaard in elk onderdeel der Indische bevolking in aanmerking genomen en geëerbiedigd worden.

Voor Nederland heeft de organisatie der wetgevende macht, die de machtssferen der individuen, vereenigen en lagere politieke lichamen ten onzent afpaalt, sedert het herstel onzer onafhankelijkheid in 1813 niet opgehouden het terrein van heftigen, soms hartstochtelijken strijd te zijn. Grootendeels was dit het gevolg der al te groote macht, welke bij die gelegenheid door Willem I en de toen door gemeenschappelijk belang tot elkaar gebrachte voormalige Orangistische, staatsgezinde en patriotische „aanzienlijken” is veroverd. Van het toenmalig gegrabbel om macht en voorrecht hebben wij, in het voorbijgaan gezegd, nog in deze dagen een klein naspel in den strijd om het recht van bestaan en de wijze van beëindiging der zoogenaamde heerlijke jachtrechten. Vier grondwetsherzieningen waren noodig om de door de kroon met hulp der „aanzienlijken” in 1813—1814 in bezit genomen wetgevende macht weder uit haar handen te krijgen en aan het volk in zijn algemeenheid het overwicht bij het bestuur over eigen zaken terug te geven, dat het in 1795—1798 voor een korte periode had veroverd, maar Willem I, in de voetstappen der Napoleon's tredend, aan zich en zijn omgeving getrokken had. De groote machtsverplaatsingen in omgekeerden zin van de 19e eeuw zijn verbonden aan de grondwetsherzieningen van 1848 en 1887 en de als uitloeijsel daarvan tot stand gekomen kieswetten. Wij hadden sedert de herstelling van ons volksbestaan achtereenvolgens onbeperkte monarchie en met behoud van den monarchalen vorm aristocratie, plutocratie en ten slotte democratie.

Voor al op den overgang van plutocratie tot democratie, dien wij allen, eenige jongeren uitgezonderd, hebben medegemaakt, en de wijze waarop deze tot stand gekomen is, mag ons volk roem dragen. Wie thans de Pruisische aangelegenheden volgt en ziet hoe de bevoorrechten door het drieklassenkiesrecht dit met hand en tand verdedigen, of den strijd in Engeland over het *veto*-recht van het Hoogerhuis, moet den loop van zaken hier te lande bewonderen en zich er zelfs eenigermate over verwonderen. Immers is hier te lande de overgang van bijna ongetemperde plutocratie, gerepresenteerd door 100000 kiezers en een Eerste Kamer uit een

zeer beperkt aantal hoogst aangeslagenen als bolwerk, tot bijna ongetemperde democratie, gerepresenteerd door 850000 en potentiëel door meer dan een miljoen kiezers, en een stelsel van verkiesbaarheid voor de Eerste Kamer, dat deze ongeschikt maakt aan de Tweede weerstand te bieden, zonder eenigen schok en zoo goed als zonder revolutionair machtsvertoon tot stand gekomen. Voor den geschiedschrijver in den gewonen zin valt er van deze gewichtige verandering in ons staats- en rechtsleven bijna niets te boeken. Ware niet tusschen twee liberale kringen verschil ontstaan over de wijze van uitwerking van het destijds door beide aangenomen beginsel, dat het kiesrecht behoort te worden toegekend aan hen die zich en hun gezin onderhouden, en dus onthouden aan hen die hiertoe niet in staat zijn, met andere woorden over de eventueele verdediging dezer nieuw te trekken grenslijn tegenover neigingen tot *ochlocratie*, dan ware van deze ingrijpende machtsverplaatsing buiten den engsten politieken kring niets bespeurd. Hier is een opmerkelijk voorbeeld van nieuwe afbakening der machtssferen, niet door dwang van buiten, maar door zelfbeperking der bevoorrechten op grond van ethisch-politische overwegingen. Ik kan dit slechts daaruit verklaren, dat aan de *bourgeoisie* van 1848 haar bevoorrechte stelling voor een goed deel door de uit haar bezit verdreven aristocratie door middel van den hoogen grondwettigen census was opgedrongen. De liberale burgerij, wier pressie de grondwetsherziening van 1848 tot stand bracht, wenschte de voorrechten, die de adel genoot, op te heffen, maar zij wenschte geenszins zelf een bevoorrechte stelling tegenover minder gegoeden. Zij werkte voor ideaal recht, niet voor klassebelang. Toen zij door haar overwinning op HEEMSKERK in den strijd van 1866—1868 haar stelling tegenover de kroon voor goed had bevestigd en HEEMSKERK met eenige partijgenooten een beroep inleidde op het toenmalige volk achter de kiezers, sloeg zij hem dit wapen dadelijk uit handen en liet zij de vraag niet meer rusten, hoe het voor de gegoeden verworven overwicht in den Staat in een werkelijke volksheerschappij, zonder overwicht eener enkele klasse, kon worden omgezet.

Gunstig stak zij daarin af bij de ochlocraten, die thans haar

werk trachten omver te halen. In het in 1903 ingediend voorstel tot grondwetsherziening der sociaal-democratische groep wordt geëischt, dat het kiesrecht onafhankelijk worde gehouden van alle eischen rechtstreeks of middellijk voortvloeiende uit den maatschappelijken welstand, met het doel — ik citeer hier woordelijk — „voor het oogenblik, van vermeerdering van invloed en voor de toekomst *verovering der politieke macht voor de nieuwe klasse, die der loonarbeiders.*” Hier ziet men den, in den mensch primairen dorst naar macht en bevoorrechte stelling nog eens *urwuchsig* in actie, ongebreideld door zedelijke, staatkundige of wetenschappelijke overwegingen of door eerbied voor het gelijke recht der andere maatschappelijke klassen.

Ten gevolge van de aanhangig gemaakte grondwetsherziening zal wellicht dit strijdpunt eerlang tot een stembusbeslissing moeten komen; gelijk ook de vraag of op goede gronden *constitutum*, zelfs constitutioneel, aan vrouwen alle medewerking tot de rechtsvorming, en als kiezers, en als gekozenen onthoudt en subsidiair, indien de vrouwelijke sekse niet meer principieel als grond van politieke incapaciteit wordt erkend, of van utilitair standpunt voor het vrouwenkiesrecht bijzondere voorwaarden moeten worden gesteld, ten einde het te beperken tot vrouwen, die door zelfstandigen werkkring of opleiding eenigszins voor machtsuitoefening zijn voorbereid.

Wie met de ochlocraten als een soort imperatieve uiting van de logica der feiten aanneemt, dat na een periode van onderdrukking der arbeidersklasse door de hoogere of meergegoede klassen onderdrukking van laatstgenoemde klasse door die der arbeiders volgen moet, zal ook wel gelijke logica der feiten aannemen voor de seksen en na de periode van uitsluiting der vrouwen berusten in, wellicht medewerken tot een organisatie, die de meerderheid in getalsterkte der vrouwen omzet in vrouwenregeering. De dagbladen berichten van tijd tot tijd van kilometerlange optochten van voorstanders van algemeen kiesrecht d. i. volgens de laatste ukasen hunner leidlieden kiesrecht zonder uitsluiting van hen, die niet in eigen onderhoud voorzien, gelijkelijk voor mannen en vrouwen. Van zulke optochten lezende vraag

ik mij toch af, hoeveel van die wandelaars ooit nagedacht hebben over het in deze materie zoo gewichtige onderscheid tusschen machtsvragen en rechtsvragen. Zij, of liever hun aanvoerders, willen nog meer politieke macht voor hun klasse, maar de vraag is, of deze daarop redelijk aanspraak heeft. Tijdens het censusstelsel heette deze klasse te strijden voor *recht voor allen*. Dit beteekent toch, dat het orgaan voor rechtsvorming, hetwelk de machtssferen afbakent, die taak behartigt, zonder onder eenzijdigen druk te liggen van welke klasse ook. Niet van de goeden, gelijk onder het censusstelsel; niet van de loontrekkenden, gelijk TROELSTA c. s. voorstellen; niet van onvermogenen, die door nooddrift gedwongen, althans zeker gedrongen zijn, hun eigen belang al te zeer op den voorgrond te stellen. Daar is het hoofdpunt, dat te dikwijls uit het oog verloren wordt. Het probleem is, onder welk kiesstelsel het orgaan van rechtsvorming het best en onpartijdigst zijn taak kan vervullen, niet, wat aan een leuze, als algemeen kiesrecht, voldoet. Trouwens is die leus zelf voor verschillende uitlegging vatbaar. Een kenner als CHARLES BENOÎST van de *Revue des deux Mondes* gaf dien naam ook aan ons kiesstelsel van 1896.

Tot zoover de rechter over het recht, thans eenige bijzondere strijdpunten. Onder den invloed der groep, die men in de staatkundige geschiedenis „de liberalen van 1848” kan noemen, kwamen groote veranderingen in de afbakening der machtssferen van vereenigingen, zoowel geestelijke als wereldlijke. In mijn jeugd moesten de Afgescheidenen, die zich aan de door Willem I *nullo jure* aan de Hervormde Kerk opgedrongen organisatie onttrokken, hun plaatsje in de zon zelfs nog tegen den strafrechter veroveren. De kinderen der Katholieken werden door een bisschop *in partibus* bij periodieke bezoeken in de kerk opgenomen. Scholen konden niet worden opgericht zonder goedkeuring der overheid en die goedkeuring was voor vereenigingen, wier richting aan de tijdelijke overheid niet sympathiek was, geen bloote formaliteit. Associatie van werklieden met het doel om op de bepaling van het loon gezamenlijk invloed uit te oefenen

waren strafrechtelijk verboden. In al deze opzichten bracht de in 1848 machtig geworden liberale strooming vrijheid, ofschoon zij in haar overgroote meerderheid in het geestelijke, naar de thans door Pius X geijkte uitdrukking, „modernistisch” gezind was en slechts zeer enkele werklieden het kiesrecht uitoefenden.

Na de wet van 1857 mochten scholen van alle richtingen vrijelijk worden opgericht. De Katholieken verkregen hun bisschoppelijke organisatie. Nieuwe kerkgenootschappen hadden volgens de wet van 1854 slechts hun statuten in te zenden. Na in 1871 beperkte vrijheid te hebben verkregen werden de arbeidersvereenigingen bij de invoering van het nieuwe strafwetboek aan geenerlei beperking meer onderworpen bij pogingen om door gemeenschappelijk optreden, desnoods werkstaking, hun belangen te bevorderen.

Onze tijd heeft met deze zelfde vraagstukken doch onder een ander gezichtspunt te doen. Opmerkelijke ervaringen toch werden bij deze vrijere behandeling der vereenigingen opgedaan. Zoowel bij de werkliedenvereenigingen als bij de kerkgenootschappen bleek men te doen te hebben met vereenigingen van zeer heerschtig uitzettingsvermogen en zonder diep besef van eerbied voor de rechten van anderen. Het eerste werk der niet meer met straf bedreigde stakers is geweest, hunnerzijds de vrijheid der niet-stakers te bedreigen en menigmaal aan te randen, en de volle macht van politie en justitie is steeds noodig om laatstgenoemde vrijheid nooddriftig te handhaven. Te Rotterdam pogde een werklieden-vereeniging een noodzakelijke verbetering in het havenbedrijf, de lossing door *elevators* tegen te gaan. In 1903 werd van de spoorwegmaatschappijen geëischt, de wettelijke gelijke behandeling der vervoerders te schenden ten nadeele van hen, die de eischen van stakende werklieden niet inwilligden. De daarop gevolgde staking van spoorwegbeambten overschreed zelfs het gebied van het spoorwegbedrijf en trachtte een oogenblik een revolutionaire beweging op touw te zetten. Gevolg was dat de wet weder, doch thans in omgekeerde richting, tusschenbeiden moest komen, om stakers en spoorwegbeambten binnen de grenzen te houden, die de zorg voor algemeene vrijheid en

orde aan hun machtssferen moet doen stellen. Waartegen natuurlijk onder den invloed der reeds vermelde sociaal-democratische leer, volgens welke de nieuwe klasse, die der loonarbeiders, den baas moet spelen, als schending van hun *constituendum* hevig hebben geprotesteerd. Maar langzamerhand schijnt mij toch, wat de strijdmiddelen betreft, een betere toestand verzekerd, althans zoolang de Sociaal-democratie geen nieuwen aanwas van macht door invoering van armenkiesrecht erlangt.

Uit dezelfde neiging naar machtsuitbreiding der werkliedenklasse is een ander actueel strijdpunt ontstaan, dat in verschillende vormen tegenwoordig aan de orde is. Uitgaande van de historisch helaas onloochenbare waarheid, dat politieke macht doorgaans tot erlanging van economisch voorrecht misbruikt is, heeft zich in de hoofden van vele nieuwe kiezers het denkbeeld vastgezet, dat thans hun tijd daarvoor gekomen is. Van ethisch-politisch standpunt een betreuenswaardige afdwaling. De betere machtsverdeeling moet strekken ter beteugeling en uitroeiing der gevolgen van vroeger machtsmisbruik, niet ter vorming eener nieuwe parasieten-klasse. En voorts een domme misrekening. Een oligarchie kan weinigen verrijken op kosten van velen; een democratie kan — behalve in een korte periode, waarin door overbelasting van bestaande rijkdommen een bijdrage kon worden verkregen, met welke het haar zou gaan als den boer die de hen slachtte, welke de gouden eieren legde — aan allen slechts te goede doen komen wat dezen zelve opbrengen, minus dat wat de voor tusschenpersoon dienende bureaucratie er afstrijkt. Zij kan ook aan de bijdragen, die thans als armenzorg genoten worden, een anderen onjuisten naam geven. Maar het idee, dat het stembiljet van allen *aan allen* een economisch bevoorrechte stelling zou kunnen geven, behoort tot de kinderziekten, die der democratie door veelbelovende stemmenjagers worden ingeënt, maar spoedig genezen. Rechtsgevoel en economisch inzicht her krijgen na korten tijd het overwicht. Misschien bedrieg ik mij, maar mijn indruk is, dat onze nieuwe kiezers, met uitzondering van eenige groepen lagere ambtenaren als b.v. gemeentewerklieden, van hun stembiljet niet zoo veel meer voor zich zelf

verwachten, dan eenige jaren geleden. Wat ook den aandrang zou kunnen verklaren der veelbelovende volksleiders, om in de bedeeden-klasse een nieuwen aanhang van meer behoeftige en minder ontwikkelde kiezers te zoeken. Immers kan geen onpartijdig beoordeelaar onzer tegenwoordige wetgevende organisatie beweren, dat werkelijk in de billijkheid gegronde aanspraken der werkliedenklasse op stembus-overwicht der andere klassen zouden moeten afstuiten. Ook met betrekking tot de verdere rechtsontwikkeling op dit gebied heb ik alzoo een gunstige meening. Bepaaldelijk dat binnen kort verdere Staatsverzekeringsplannen zullen ophouden tijd en aandacht onzer wetgevende macht in beslag te nemen. De werklieden-klasse begint in te zien, dat al wat op de onderneming drukt ook op het loon drukt en dat de wezenlijke bevoorrechten bij de staatsverzekering tegen ongevallen de bureaucraten en de doctoren zijn. De voordeelen, die de ongevallenwet den werklieden brengt, waren door regeling van de verantwoordelijkheid der ondernemers en gelegenheid tot verzekering, als thans bij land- en tuinbouw geopend, en bij krachtige bestrijding van het exploiteeren van kleine ongevallen met veel minder kosten bereikbaar, dan thans op de nijverheid zijn gelegd.

Daarentegen heb ik geen optimistische verwachting met betrekking tot een betere regeling van de machtssferen der kerkgenootschappen, bepaaldelijk van de Katholieke kerk. Het was eenigermate een waagstuk van de Regeering van 1853, aan de kerkgenootschappen toe te staan, wat de vroegere Groninger hoogleeraar B. J. GRATAMA noemde „de volle vrijheid van privaatrechtelijke vereenigingen”. Immers ging daaraan aan de zijde der kerkgenootschappen niet wederkeerig de aanvaarding van hun privaatrechtelijk karakter vooraf, die de onderwerping aan de gewone burgerlijke wet in zich sluit. Zij namen de vrijheid, die hun aangeboden werd, maar bleven hunnerzijds op steun, zelfs bevoorrechtiging aanspraak maken. Trouwens was het voor de Katholieke Kerk in het bijzonder *a priori* onmogelijk, zich, voorzover zij in Nederland is gevestigd, het karakter van privaat-

rechtelijke Nederlandsche vereeniging toe te kennen. Zij heeft geen zelfstandigheid en het algemeen hoofd, de Paus, zal nooit zijn aanspraken op wereldheerschappij, als vertegenwoordiger van goddelijke macht, loslaten. Van het standpunt van den Paus is de Nederlandsche overheid slechts de drager binnen haar gebied van het wereldlijk zwaard, en heeft zij dit overeenkomstig de inzichten van hem, als door God ingestelde hoogste geestelijk gezaghebber, te hanteeren. Het is daarom nog geen fout van de Regeering van 1853, dat zij niettemin harerzijds de Katholieke Kerk niet meer als concurrente wilde behandelen, die zij moest kortwieken, maar als op Nederlandsch grondgebied *aan haar onderworpen* vereeniging, wier inwendige vrijheid zij had te eerbiedigen en te handhaven. Verwerpelijk is slechts, dat zij niet overal eischt, wat dit standpunt medebrengt en rechtseischen onvervuld laat, omdat zij niet strooken met de aanspraken der Katholieke Kerk. De hoop der liberale regeering van 1853 was natuurlijk gevestigd, niet op den Paus en de priesters, maar op den geest der Katholieke leeken, die hun vrijheid met betrekking van Kerkgeloof en Kerk-organisatie, naar zij hoopte, zouden leeren beschouwen als uitvloeisel van een rechtssysteem, tot welker volledige handhaving ook zij als staatsburgers zouden medewerken. Die illusie is tot dusver niet vervuld, althans slechts in zeer geringe mate. Het gezag, dat het te Rome zetelend hoofd der Kerk over alles, wat geloof en zeden der tot die Kerk behoorenden betreft, uitoefent, wordt zelfs gaandeweg versterkt en vermits ook de uitlegging van het begrip „zedes” in handen van den Paus is gelegd, op staatkundig en burgerrechtelijk gebied steeds verder uitgebreid. Feitelijk heeft thans de Nederlandsche Regeering nog steeds te rekenen met de Pauselijke macht, en niet enkel als aspirant-wereldmacht, ook als met een in eigen kring indringenden Staat in den Staat.

De katholieke kerk tracht overal de overheid, ook de Nederlandsche, aan zich dienstbaar te maken. Naar haar aard als geestelijke vereeniging, zou zij zich buiten het wereldlijk gebied hebben kunnen houden. Integendeel heeft zij zich feitelijk ontwikkeld tot een zeer wereldsche centrale kiesvereeniging, die, waar zij over

de meerderheid beschikt, van haar afhankelijke vertegenwoordigers afvaardigt en zooveel mogelijk andere vertegenwoordigers door haar invloed bij herstemmingen van zich afhankelijk houdt. Natuurlijk zou in ons land, waar de katholieke kerk slechts $\frac{1}{3}$ der bevolking onder haar macht heeft en van dezen een deel slechts nominaal, toch de afbakening van de machtssfeer dier kerk naar onpartijdige inzichten kunnen plaats hebben, indien de andere politieke groepen de overwegende beteekenis van dit onderdeel van den strijd om het recht voldoende inzagen en begrepen, om steun van katholieke zijde te versmaden en haar onafhankelijkheid te bewaren. Doch allicht bevindt zich onder die andere groepen een of zelfs meer dan een, die ook zelf een uitbreiding van machtssfeer beoogt, waarvan de bereiking slechts met den steun der katholieken mogelijk is. Zoo komen politieke *do-ut-des-* of *facio-ut-facias*-overeenkomsten tot stand, krachtens welke een meerderheid van afgevaardigden van naar machtsuitbreiding dorstende vereenigingen overwicht uitoefent ten gunste dier vereenigingen. Het hooge onpartijdige karakter, hetwelk de macht behoort te bezitten, die de machtssferen in den Staat afbakt, lijdt hieronder. Allereerst natuurlijk bij de toekenning van subsidiën uit de algemeene kas voor onderwijs in scholen, die niet uitsluitend onderricht der jeugd ten doel hebben, maar daarnevens en daarboven beoogen den kinderlijken geest in kerkelijken zin te beheerschen. En voorts om propaganda tegen kerkgeloof zooveel mogelijk tegen te gaan. In den hedendaagschen strijd om het recht worden voortdurend partieële gevechten geleverd, die zich om dit hoofdpunt groepeeren en van daar uit moeten worden beoordeeld, als die betreffende subsidiën voor particulieren schoolbouw, echtscheidingswetgeving, eedsvorm, lijkverbranding en *last not least* vervaardiging en verspreiding van naar kerkelijke begrippen onzedelijke geschriften en afbeeldingen. De antithese: *dogma of vrijheid*, vormt bij al deze onderwerpen het wezenlijke, diepere strijdpunt.

Vinden wij aldus in het gewoel van den strijd om het recht twee in onzen tijd opgekomen nieuwe groepen van vroeger achter-

uitgezetten, die thans haar machtssfeer onmatig trachten uit te breiden, geen van beide evenaart nog in macht de hier te lande onder alle partijen verstrooide, maar ook in alle zeer invloedrijke groep der grondeigenaren. Er is geen volksklasse die ten allen tijde zoo waakzaam is geweest voor haar eigen belang en dat eigen belang zóó scherp, zóó *rücksichtslos*, heeft voorgestaan, als die der grondeigenaren. Zij deed dit op twee wijzen. Ten eersten door billijke belasting van den grond af te weren. Ten anderen door invoerrechten op landbouwproducten, die in het eigen land niet in voldoende mate worden geteeld. De laatste wijze van bevoordeeling ten nadeele van andere klassen en van de volksvoeding bestond vroeger ook hier te lande, doch werd onder den invloed der duurte ten gevolge van de aardappelziekte tot het zeer geringe bedrag van 10 cents per last verminderd. In een zeer gunstigen toestand van den landbouw zoowel als van de financiën roerde zich de oude Adam toch nog weder. Onder den invloed der Eerste Kamer kwam de liberale Minister Betz er toe, bij het tarief van 1862 een invoerrecht op granen van f 1,50 per last voor te stellen en de Tweede Kamer verwierp een amendement om dit er uit te lichten ten deele onder agrarischen invloed, ten deele uit vrees dat de Eerste Kamer zonder dit invoerrecht het ontwerp weder zou afstemmen gelijk zij een vorig had gedaan. Deze smet is in 1877 weder uitgewischt en ook bij de zeer lage prijzen, welke in de daarop volgende jaren van den landbouw groote krachtsinspanning eischten, zijn de van vele zijden geuite wenschen, om hier het voorbeeld van Duitschland te volgen, gelukkig zonder gevolg gebleven. Des te beter is den grondeigenaren echter gelukt een bevoorrechte stelling in het belastingstelsel te verwerven en te behouden. Het landbouwbedrijf, ofschoon een winstgevend bedrijf als elk ander, was zoolang de oude patentwet bestond vrij van patent. Bij de hier ingevoerde Fransche wetgeving was als bedrag der grondbelasting $\frac{1}{5}$ van de belastbare opbrengst als normaal aangenomen. Hoewel bleek, dat de van ouds geheven verponding slechts ca. drie vijfde daarvan bedroeg volgens de kadastrale schatting, werd deze belasting tijdens den zorgelijken toestand der geldmiddelen in 1834 zelfs nog met

ruim 4 ton verlaagd. Toen ook deze schatting weder door de omstandigheden verouderd en de belastbare opbrengst aanzienlijk vermeerderd bleek te zijn, werd het toen aangenomen percentage van 12.13 in 1892 niet alleen niet behouden maar meer dan gehalveerd door reductie tot 6 %. Pierson's overigens zegenrijke belastinghervorming was er zelfs niet door te halen, dan door een begunstiging der eigenaren van ongebouwde eigendommen, n.l. in de vermogensbelasting een weinig door de schatting bij de berekening van het vermogen op het twintigvoud der geschatte belastbare opbrengst en zeer belangrijk door feitelijke vrijstelling in de bedrijfsbelasting van het voordeel uit eigen arbeid van den landgebruiker en van diens winsten uit het gewone landbouwbedrijf. En van de groote macht van het grondbezit in den strijd om het recht leveren onze dagen het bewijs, nu zelfs bij een zeer schamen stand der Rijks-financiën deze bevoorrechtiging haar bestaan nog blijkt te kunnen rekken, ofschoon voor de noodige wetsverbetering slechts geringe wetgevende arbeid noodig zou zijn en na deze verbetering tijdelijke opcenten op de vermogens- en bedrijfsbelasting, veeleer dan het tarief, het aangewezen buitengewoon middel zouden zijn, om het tekort der schatkist te vullen en onze administratie weder ietwat aan zuinigheid te gewinnen.

Het is een bekende zaak, dat de macht zich gaarne achter rechtsbeweringen verschuilt en zoo deden ook de grondeigenaren, met miskenning van den aard der grondbelasting. Deze is een op de zaak drukkende belasting, geheel afgescheiden van den algemeenen vermogenstoestand des eigenaars of van zijn persoonlijke betrekking tot den Nederlandschen Staat, analoog aan de waterschapslasten. Verlaging der grondbelasting heeft als gevolg een hooger *netto* inkomen des eigenaars en bij de eerstvolgende overdracht bedingt hij een verhoogde koopsom; bij verhooging van grondbelasting is het omgekeerde het geval. Voor het netto inkomen uit grondeigendom is degenen, die dit inkomen geniet, naar de regelen voor persoonlijke belastingen even als voor elk ander inkomen belastingschuldig. De grondeigenaren en vertegenwoordigers van landbouwdistricten, die hun oor niet sloten voor deze eenvoudige waarheid, waren steeds witte raven.

En ook van dezen viel er nog menigeen af, die niet alleen niet de billijkheid erkende, om — behoudens tijdelijken vrijdom bij buitengewone verbeteringen door belangrijke kapitaalsaanwending — het percentage te behouden, maar alle verhooging van belasting onbillijk achtte, zelfs indien de verhooging der opbrengst gevolg was van vermeerderde werkzaamheid en uitgaven der betrokken openbare lichamen. Niet in den vorm van grondbelasting maar als speciale heffing is het mij mogen gelukken, althans laatstbedoeld beginsel in de gemeentewet art. 240 *i* en *j* te doen opnemen. In deze rede wensch ik echter alle belastingquaesties als van secundair belang te laten rusten, om mij tot een dieper ingrijpend vraagstuk te bepalen, waaromtrent in den strijd om het recht nog slechts voorposten-schermutselingen hebben plaats gehad, maar dat in lang niet zal ophouden een zeer omstreden terrein uit te maken.

De studie van de verdeling van den rijkdom leert, dat de vrucht van den gemeenschappelijken arbeid van allen niet ten volle als *loon*, *interest* en *bedrijfswinst* in handen komt van hen, die daarbij door arbeid, kapitaalverstrekking of overneming van risico's, actieve diensten bewijzen, maar een deel, meer of minder belangrijk naar gelang der omstandigheden, als een soort neerslag de waarde van den bodem verhoogt. Bij het algemeen heerschend stelsel van privaat-grondbezit gaat die verhooging evenredig met de vermeerdering van nijvere bevolking op een bepaald territorium en valt den gezamenlijken grondbezitters, als neerslag van de gezamenlijke werkzaamheid der bevolking, naar de economische technische uitdrukking, een niet regelmatig, maar te midden van op's en neer's toch gaandeweg stijgende *grondrente* onverdiend in den schoot. Deze *grondrente* behoort hun volgens *constitutum* ontwijfelbaar, maar behoort zij hun ook volgens *constituendum*? Moet het niet een erkend beginsel van *constituendum* worden, dat die bevoordeeling niet meer uit de wetgeving voortvloeie? Behoort niet de wet zoodanige veranderingen te ondergaan, dat deze neerslag of der gemeenschap ten goede kome of wel dat de actieve krachten, door welke de rijkdom wordt voortgebracht, dien ook ten volle, in de tot belooning daarvan bestemde vormen

van loon, interest of ondernemerswinst, erlangen? Zoo kwam uit de fiscale en economisch-rechtsphilosophische discussiën over de grondbelasting het veel ingrijpender vraagstuk op den voorgrond der al of niet rechtmatigheid van den *grondeigendom* en der al of niet doeltreffendheid der daaromtrent gangbare rechtsregeling, die den eigendom onaantastbaar maakte behoudens onteigening voor werken van algemeen nut. Een rechtsregeling, die niet alleen den grondeigenaren alle voordeelen van eigen energie deed toekomen, maar hun ook de geheele bevolking cijnsbaar maakte en verhoogde nuttige bestemming van het territorium voor woon- en werkplaats van het geheele volk in dien zin tegenwerkte en benadeelde, dat elk gewenscht gebruik voor andere, meer maatschappelijk productieve bestemming door de weigering van den eigenaar kon worden verhinderd of door diens geldelijke eischen belemmerd. Een rechtsregeling waarbij de stedelijke bevolkingen geen bouwterrein voor uitbreiding kunnen erlangen dan tegen reusachtige prijzen en de veldarbeiders doorgaans van voor hen en hun gezin zoo gewenschte, van flinke tuinen voorziene woningen verstoken moeten blijven, omdat de gezeten eigenaren steeds hun landbezit liever vermeerderen dan verminderen, en vooral in de kleinere gemeenten wel werkrachten wenschen te gebruiken, maar op hun vestiging in de gemeente weinig gesteld zijn wegens de lasten, die vooral scholen en armenwetgeving op de gemeentekas leggen, zoodat zij, als door samenspanning, die vestiging niet bevorderen.

Het is bekend hoe wilde plannen van hervorming het onbehagen, hetwelk deze staat van zaken deed ontstaan, populair maakte onder de bevolkingssklassen, die noch land bezitten noch de middelen om land te verwerven. Landnationalisatie in de eerste plaats. De grond, zoo heette het, behoort uit den aard der zaak onvervreemdbaar aan de gemeenschap. 't Zij zoo, maar de grond moet zoo goed mogelijk bebouwd worden en de ervaring van alle tijden heeft geleerd, dat alleen de bebouwing door vaste erfelijke bezitters, d. i. met het in het rechtsleven gangbare woord de bebouwing door of onder onmiddellijk toezicht van eigenaren, den landbouw tot hoogen trap ontwikkelt en de pro-

ductieve kracht van den grond zelf in stand houdt en verhoogt. En niet minder vast staat, dat algemeene volksvrijheid niet bestaan kan, waar in grooteren of kleineren kring de bevoegdheden van den bestuurder met de beschikking over den grond in één hand vereenigd zijn. Dat deze geheele beweging onder het vrije debat moest bezwijken ligt voor de hand, gelijk mede dat zich bij de kleine proeven om voor de gemeente grond te koopen ter verhuring aan veldarbeiders reeds schaduwzijden deden kennen, die van stelselmatige uitbreiding deden afzien. Dat de nog wildere plannen, om van tijd tot tijd door belastingheffing de vermeerdering, die de waarde van den grond door algemeene oorzaken ondergaat, aan de gemeenschap te doen komen, waarmede de Amerikaan HENRY GEORGE in dit opzicht onverdiende reputatie heeft verworven, niet verwezenlijkt konden worden, is evenzeer begrijpelijk. Die vermeerdering toont zich in de statistiek niet als een constante opgaande lijn, maar gaat als een *montagne russe*, ten slotte hooger, maar met tusschenliggende diepten. De belastingheffing zou slechts voor de duurzame verhooging billijk zijn, doch deze doet zich niet gelijkmatig en niet eens overal voor. Een matige overgangsbelasting van waardevermeerdering, *Werthzuwachssteuer*, is alles wat er praktisch in deze richting mogelijk is. Maar deze gaat principieel uit van erkenning en behoud van de rechtsbeginselen omtrent den grondeigendom, die de oorzaak zijn van het werkelijke sociale kwaad van het tegenwoordig rechtsstelsel n.l. verhindering of belemmering van het meest productief en nuttig gebruik voor het geheele volk van zijn territoir en zijn hulpbronnen.

Hoe overwegend de bedenkingen tegen landnationalisatie en belastingheffing à la *Henry George* echter mochten zijn, deze ideëen nestelden zich in de hoofden, en het door mij aan de hand gedaan eenvoudiger plan van rechtsverbetering heb ik dientengevolge niet kunnen verwezenlijken. De gedachte kwam bij mij op, ik geloof naar aanleiding van nadenken over de agrarische toestanden in Oost-Indië, dat bij verdeeling der marke of dessa zonder eenig bezwaar kon worden voorbehouden, dat het bestuur het toegedeelde ten allen tijde weder kon naasten tegen

een ruime schadeloosstelling op de basis van het voordeel, hetwelk dit den verkrijger of zijn rechtverkrijgenden alsdan zou opleveren, indien daaraan in het algemeen belang een nuttiger bestemming kon worden gegeven, dan dezen daaraan gaven. Het verzuim om bij de verdeeling der marken of bij landuitgifte door de overheid — de twee bronnen van den privaat-eigendom — zoodanige bepaling te maken kon thans nog worden hersteld, mits de geldelijke gevolgen tot op de invoering dezer verbetering in het agrarisch recht erkennende en bij wijze van overgangsbepaling eerbiedigende. Door deze rechtswijziging behield men alle economische voordeelen en vermeed men alle economische schaduwzijden van het privaat grondbezit. Nieuw was alleen, dat zoodra aan eenig terrein een voor de maatschappij nuttiger bestemming kon worden gegeven de eigenaar kon worden genoodzaakt, tenzij hij zelf er die nieuwe bestemming aan geven wilde, op de basis der voordeelen, die hij er tot dusver uit trok, een schadeloosstelling aan te nemen en dus op de maatschappelijke behoefte aan verandering van bestemming niet meer kon worden gespeculeerd. Bij de eerste uiteenzetting van dit nieuwe rechtsstelsel in mijn voorstel van grondwetsherziening van 1884 mocht ik daarvoor genoeg bijval vinden, dat het grondwettelijk beletsel van het voormalig artikel 147 werd opgeruimd. Tijdens het ministerie MACKAY diende ik een uitgewerkt wetsontwerp in, dat geen gunstig terrein vond, omdat het lijnrecht inging tegen de voor landnationalisatie d. i. blijvenden terugkeer van den grond in handen van Staat, resp. gemeente opgewekte gunstige stemming. Het ministerie VAN TIENHOVEN verklaarde zich er bij monde van den minister TAK rondweg tegen, zoodat geen gunstige beslissing mogelijk was, voordat de kieswethervorming een nieuwe politieke situatie zou hebben doen ontstaan. Na de invoering der kieswet van 1896 was het tijdstip aangebroken, om een principiële beslissing uit te lokken. Gelijk bekend is, is mij geen gelegenheid gegeven mijn stelsel ter beslissende plaatse, hetzij van de regeeringstafel, hetzij van de banken der volksvertegenwoordiging te verdedigen en is uit de politieke smeltkroes dier dagen de *woningwet* geboren, die ik niet als een blijvende op-

lossing van den strijd om het recht op dit gebied kan beschouwen. Mijn doel was een zuivere stelling in te nemen ten gunste van verbeterd gebruik van den bodem, doch steeds als bijzonder eigendom, geen uitbreiding van bezit of beheer in handen van Staat of gemeente. De auteurs der woningwet gingen een beetje met de door mij bestreden richting mede, gelijk zij ook een kleinen stap deden in de mijne. Principieel de zorg op Staat of gemeente te leggen voor de volkshuisvesting kwam hun niet in den zin, maar van staatswege goedkoop geld te verstrekken voor ietwat philanthropische huisjesmelkerij kostte niet veel. Grondspeculatie door een kloeken algemeenen maatregel den kop in te drukken en voor elk meer productief gebruik van den grond den weg te openen, zonder dat aan den speculant op de toenemende behoefte aan woning, werkplaats of tuingrond cijns zou behoeven te worden betaald, heette onaannemelijk, maar een bouwgrondspeculant bij onteigening voor de rijzing der laatste achttien maanden te beknibbelen kon er door. En om den grondspeculant en bouwondernemer door sollen met uitbreidingplan, bouwverbod, onthouding van goedkeuring en allerlei plagerijen bij onderhandelingen het leven zuur te maken, opent de woningwet voor de gemeentebesturen wagewijd den weg. Eveneens om met bouwgrond-speculanten te gaan concurreeren door zelf in grond te speculeeren en dan hun administratief gezag te misbruiken om dezen te nopen de concurrentie op te geven.

Zoowel omdat de thans in de grootere gemeenten geschapen toestand met alle begrip van recht spot, als omdat die voor de behoefte der landelijke arbeidersbevolking niet enkel aan een dak, maar aan een met een tuin als arbeidsveld verbonden woning niets bewerkt, verwacht ik hier spoedige heropening van den strijd. Dat bij mij de hoop levendig blijft, dat het betere stelsel ten slotte zal zegevieren, behoef ik niet te verbloemen. Het hoofdbeginsel van alle deugdelijke agrarische wetgeving, dat het grondgebied van een Staat ten meesten nutte als woon- en werkplaats van het volk moet dienen, behoort door duidelijke en vaste rechtsregelen en met vermijding van administratieve willekeur zoo volledig mogelijk in toepassing gebracht te worden.

Binnen de algemeene lijnen van het onderwerp mijner rede valt ook de bespreking van het hoofdbeginsel der nieuwe wetgeving op het arbeidscontract. Tot dusver gold, behoudens de bepalingen omtrent dwang, dwaling en bedrog en omtrent wilsuitingen in noodstand ter zee, ook op dit gebied het hoofdbeginsel van het contractenrecht: *pacta servanda*. Het Socialisme heeft natuurlijk maling aan contractsvrijheid; in den heilstaat worden geen contracten gesloten. Ieder werkt op overheidsaanzwijzing en ontvangt daarvoor zijn levensonderhoud. En, zoo heet het van die zijde, de economisch zwakke heeft toch geen vrijheid. Wat zijn vrijheid heet is onderwerping door den honger aan de eischen van den kapitalist. Tegen deze moet de wet hem beschermen. Met dezen laatsten gedachtengang is onze wetgeving een eindweegs medegegaan. Zij heeft uit het oog verloren, dat economische zwakheid een feit is, dat geen wet kan verhelpen. Zij kan geen goeden prijs verzekeren aan in overmaat aangeboden inferieure waar. Wie aan de arbeidende klasse de waarheid verheelt, dat haar economische toestand zijn grond heeft in haar eigen begrippen omtrent het geslachts- en huwelijksleven en in de valsche begrippen van zonde, die haar op dit gebied door de kerkelijke traditie worden opgedrongen, en dat daardoor een wanverhouding van aanbod en vraag op de arbeidsmarkt ten haren nadeele ontstaat, die door wettelijke plagerijen en onbillijke behandeling van de ondernemersklasse slechts kan worden vergroot, onthoudt haar de eenige waarheden, welker inachtneming haar economischen toestand afdoende kan verbeteren. Wie haar daarentegen leert, dat haar overeenkomsten haar niet hellig behoeven te zijn, enkel omdat zij daarbij onder pressie van behoefte aan levensonderhoud handelt, bederft haar in den grond en werpt een der hoofdbeginselen van elke goede maatschappelijke organisatie over boord.

Ik moet ter toelichting van deze veroordeeling eener arbeidswetgeving met tientallen absolute nietigverklaringen van bedingen en van nog een aantal andere als zij niet schriftelijk zijn aangegaan, gelijk mede met bevoegdheidstoekening aan den rechter om bedingen ter zijde te stellen en te wijzigen, terugkeeren tot het

in de inleiding gezegde omtrent den aard van het recht als afbakening van machtssferen. Die afbakening kan door den wetgever op tweeërlei wijze geschieden. Hij kan zelf zooveel mogelijk regelen en hij kan binnen zeer algemeene grenzen aan de bevolking zelve overlaten haar onderlinge betrekkingen naar eigen goedvinden te regelen en slechts bij conflicten tusschen beide treden. Het eerste stelsel is dat der slavenstaten, waar de werkrachten aan de meesters onderworpen zijn, maar de wet ook de verplichtingen des meesters kan bepalen op straf van emancipatie. Wij hebben gelukkig het stelsel der rechtsgelijkheid: geen dwangarbeid eenerzijds en geen verplichting tot levensonderhoud anderzijds. Daarentegen samenwerking op den grondslag van overeenkomst, die voor wet geldt. Dit stelsel belichaamt tegelijkertijd een hoog zedelijk beginsel en het beste stelsel van volksopvoeding. Van zijn intrede in het leven af moet ieder uit zelfbehoud en naar streven, waardevollen arbeid ter arbeidsmarkt te brengen en zich en zijn goed niet alieen tegen feitelijkheden te verdedigen, maar ook voor lichtzinnige bezwarende verbintenissen te behoeden. Elk individu doorloopt in zijn kinderjaren reeds een oefenschool, waarin hij met schade en schande leert. Ik herinner mij nu nog levendig, hoe ik misschien op mijn zesde of zevende jaar uitgelachen ben, omdat ik een paar mooie eiken klephouten voor eenige waardelooze koralen had verruild. Alles hangt voor een ieder er van af, en voor welken arbeid hij zich bekwaamt, en hoe hij leert, waar voor zijn geld en loon voor zijn werk te bedingen. Voor groot nadeel wordt hij als minderjarige beschermd door de mogelijkheid zich bij benadeeling op zijn minderjarigheid te beroepen, maar op den bepaalden leeftijd houdt die bescherming op, en naarmate hij dan zich heeft geschoold en uit zijn kleine ervaringen leering heeft getrokken, vormt zich zijn levenslot. En gelijk dat der individuen ook dat der volken. Het sterkst staat in den economischen strijd het volk, welks individuen het best geleerd hebben voor zich zelf te zorgen en tevens het diepst zijn doordrongen van het beginsel, dat overeenkomsten als wet gelden, zoowel voor den rechter als voor het eigen geweten, en die daardoor bedachtzaamheid in hun contracteeren hebben ge-

leerd. Onder de leuze van bescherming van den zwakke leert de nieuwe wet onze arbeidende klasse de onverbindbaarheid van vele bedingen en mondelinge overeenkomsten. Indien zij aan die leering vat op zich geeft, bederft haar karakter. En dit nog wel zonder eenig economisch voordeel voor haar zelve. Immers de sterkere wederpartij is dan tegenover haar dubbel op haar hoede, gelijk de toekomst zal leeren, zoodra de inderdaad verbazingwekkende eenzijdigheden dezer wetgeving tot haar zijn doorgedrongen en zij eenige nadeelige ervaringen zal hebben gekocht van gemis aan waakzaamheid harerzijds.

Groot gevaar is er ook, dat deze, onder een ongelukkige constellatie onstane afwijking van het vrijheidbeginsel andere na zich sleept. Dit beginsel is nog zoo jong en heeft steeds machtige vijanden in de theocraten, voor de West-Europeesche volken loopende van Mozes tot Pius den tiende, die de menschheid beschouwen als een door de priesters geleide kudde, wier geheele denken en doen dezen mogen beheerschen, inclusief werken en rusten, wasschen en kleeden, eten en drinken, geslachts- en huwelijksleven. Vrijheid sluit de mogelijkheid in van misbruik der vrijheid, ook van handelingen ten eigen nadeele. De mode is tegenwoordig, dat de overheid den mensch door zoogenaamd wijze wetten ook tegen zich zelf zal beschermen; er zal niets door worden bereikt, dan verzwakking zijner zelfzorg en verplaatsing der verleiding. Op allerlei wijze ligt verschil omtrent het vrijheidsbeginsel op den bodem van de tegenwoordige strijdpunten op het gebied der wetgeving. Mocht toch weder algemeen worden ingezien, dat het gebied der zedelijkheid zich uitstrekt over het geheele leven, maar dat het gebied van recht en dwang slechts een klein deel des levens bestrijkt en de grenzen daarvan niet kunnen worden overschreden, zonder dat er meer zedelijke kracht wordt vernietigd, dan er uitingen van zedelijke zwakheid worden verhoed.

Het beginsel van vrijheid en contractsvrijheid is ook in hooge mate betrokken en schijnt beslissend te moeten zijn bij een

aantal vraagpunten betreffende de maatschappelijke en wettelijke stelling der vrouw en de regeling der sexueele betrekkingen. Er is geen gebied, waarop in onzen leeftijd in ons land grootere veranderingen zonder ophef zijn tot stand gekomen, dan in de sociale en economische positie der vrouw en de gelegenheden voor meisjes, om zich op gelijken voet met jonge mannen voor wetenschappelijke betrekkingen te bekwamen. Daar er geen wettelijk beletsel in den weg stond, werden zij in geleidelijk toenemend aantal toegelaten tot de aanvankelijk uitsluitend voor jonge mannen geopende onderwijsinrichtingen, tot liberale beroepen en tot staatsbetrekkingen. Waar de gelijkgerechtigdheid der seksen zoo krachtig in de zeden ingang vindt en de individuen der beide seksen in vrije concurrentie hun krachten kunnen ontwikkelen en meten, zal de wetgeving ook niet kunnen stand houden, waar zij min of meer toevallig in oude redactie de vrouw uitsluit. Pogingen om de getrouwde vrouw wettelijk uit te sluiten zullen wel falen, tenzij ingeval het huwelijk haar verplichtingen oplegt, die met de goede waarneming eener betrekking onverenigbaar zijn, wat *a priori* natuurlijk niet te bepalen is. Toch is niet onmogelijk, dat een traditie, vooral in kerkelijke kringen, die zich tegen erkenning van de gelijkwaardigheid der vrouw verzet, vereenigd met weerzin bij vele mannen door het succes der vrouwelijke concurrenten geboren, tot een ernstigen strijd om haar recht leiden.

Vooraf zal nog gestreden worden op het gebied der sexueele betrekkingen. Hier behoort wel in het bijzonder te worden in het oog gehouden, dat het gebied des rechts veel beperkter is, dan dat der zedelijkheid. Het recht behoort zich hier te bepalen tot handhaving van een drietal beginselen.

Vooreerst gelde hier de goede trouw, die de overeenkomsten als wet doet handhaven. Wat een man en een vrouw overeenkomen moeten zij houden, natuurlijk met inachtneming van het beginsel, dat alle verbintenissen om iets te doen of niet te doen zich bij niet-nakoming oplossen in de verplichting tot schadevergoeding en ook het bedrag hiervan vooraf kan worden vastgesteld. Dit beginsel behoort te gelden, zoowel waar de overeen-

komst de vestiging van een gezin beoogt, als waar zij slechts geslachtsverkeer tot onderwerp heeft.

Groote zorg behoort wijders te worden gedragen voor de kinderen. Voor dezen behooren vader en moeder beiden te zorgen, onverschillig welke overeenkomsten tusschen hen zijn aangegaan of ook zonder dat zij bij overeenkomst in geregelde betrekking tot elkander zijn getreden. Tot voor kort werd de vader alleen onderhoudsplichtig bij kinderen uit huwelijk geboren of door erkenning. Het jaar 1910 is in dit opzicht een jubeljaar, dat voortaan onderhoudsplicht ook zonder erkenning uit bewezen vaderschap geboren wordt.

Ten derde behoort het strafrecht beter tegen verspreiding van geslachtsziekten te waken. Het is een laakbare struisvogelpolitiek de geringste belediging en mishandeling te straffen en besmetting met een geslachtsziekte ongestraft te laten. Althans zal het aanbod van giftige koopwaar op dit gebied doeltreffend door straf gefnuikt kunnen worden, wanneer zij door gratuite geneeskundige verpleging gesteund wordt. Ook verplichting tot aangifte als van andere besmettelijke ziekten en afzondering, waar de aard van het geval ze eischt, kunnen in aanmerking komen.

Eerst een rechtsregeling, die zich tot deze drie punten beperkte en de handhaving van zedelijke begrippen aan hiervoor bestaande vereenigingen en aan kerkelijke en bloot maatschappelijke veroordeeling overliet, zou ons werkelijk scheiding van kerk en staat en gezonde zedelijke toestanden brengen. Zelfs de jongste van ons zal wel het einde van den strijd om het recht op dit gebied niet beleven. De heerschappij van de Kerk over het recht, waaruit de onmenselijke straffen van vroegere eeuwen op overspel, hoererij en koppelarij en de laakbare zwakheid in de bestrijding van syphilis, als gewenschte bondgenoot in den strijd tegen hoererij, voortsproten, is nog niet vernietigd, al uit zij zich nog slechts in zachtere straffen en plagerijen der politie. Op dit gebied vooral heeft de vrijheid nog groote veroveringen te maken.

Ik ben hiermede aan het einde gekomen van het overzicht der onderwerpen, welke ik in deze rede wenschte aan te wijzen als

het terrein, waarop voor de ontwikkeling van ons recht in de naaste toekomst met kracht moet worden gewerkt. Wellicht is het juister te zeggen: ter voorkoming van verder bederf van ons recht. Daarom acht ik ten besluite in dezen kring van rechtsgeleerden de opwekking niet misplaatst, om meer dan tot dusver het geval was, ook aandacht te wijden aan hetgeen bij de wetgevende macht aanhangig is. Adressen uit de balie en waar het pas geeft uit de magistratuur kunnen op dit gebied veel kwaad verhoeden. En zoo al de ervaring leert, dat dikwijls, ook zonder bijzondere voorlichting uit de met de praktijk van het recht het best bekende kringen, bij de behandeling in de Tweede Kamer veel slechts gekeerd wordt, dan moge toch door dezen de Eerste Kamer worden voorgelicht, wanneer de Tweede Kamer haar bedenkelijke veranderingen in het recht ter goedkeuring toezendt. Onder den invloed van humanitaire stroomingen zijn onze politieke rechtsgeleerden te zeer geneigd met de kerk en het socialisme meê te doen aan een strijd met wetsparagrafen tegen zonde en armoede, die buiten het gebied ligt van het recht. Het recht heeft zijn eigen taak; daarbinnen valt noch zedelijke tucht, noch armenzorg. Het recht eischt voor een ieder zoo uitgebreide vrijheid als met het gelijke recht van anderen bestaanbaar is. Het heeft op economisch gebied tot ideaal een ieders diensten naar hun waarde te beloonen. Het verleent niemand gunsten, ook niet aan hulpbehoevenden. *Justitia est fundamentum regnorum.* Eerst op het stevig fundament des rechts kunnen inrichtingen van sociale barmhartigheid haar taak vervullen, zonder een betreurenswaardige verslapping der zelfzorg te bewerken. Zwakheid wordt aangekweekt, zoodra zij als grond van rechtsaanspraken wordt erkend. Toegeeflijkheid jegens ziekelijke elementen heeft in het sociale leven hetzelfde gevolg als in het familieleven. De gezonden worden er de *dupe* van. Ook in het sociale leven geldt het spreekwoord der heerkunst: zachte doctoren maken stinkende wonden. Barmhartigheid mag nooit leiden tot onrechtvaardigheid. Beheerders der openbare kassen hebben als eersten plicht, rechtvaardig te zijn jegens allen, niet het minst tegenover hen, die zij dwingen ze te vullen.

Werken van barmhartigheid behooren aan dezen zelf en aan vereenigingen, waarvan zij de kassen vrijwillig vullen, te worden overgelaten. De wetgever, die zich niet aan deze beginselen houdt, begaat zelf een machtsoverschrijding, die slechts door een ontwikkelde openbare meening door haar invloed op de verkiezingen gekeerd kan worden. In dit opzicht zijn in ons staatsleven, waarschijnlijk onder den invloed van volksvertegenwoordigers en ministers, die in vroegeren werkkring doorvoed zijn van pastorale begrippen, onjuiste denkbeelden gangbaar geworden. Dat, hoe eerder hoe beter, een wending intrede en juiste rechtsbegrippen weder de overhand mogen erlangen, is mijn innige wensch en in de vaste overtuiging, dat alleen daardoor ons volk voor groote schade kan behoed worden, hoop ik door deze rede een der gelegenheid niet onwaardige bijdrage te hebben geleverd tot het doel van een genootschap *Pro excolendo jure patrio.*

(14/7 85)